

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/44074>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-17 and may be subject to change.

Dromen van India

Europese beeldvorming van India

Sinds de Oudheid heeft het Westen een beeld van India als van een verre, sprookjesachtige wereld. Het Britse bestuur en de wetenschap brachten de fantasie terug tot beheersbare proporties. Toch bestaan ze nog steeds: de dromen van India als land van schoonheid en waarheid.

PETER RIETBERGEN

De hellenistische wereld rond de oostelijke Middellandse Zee onderhield, zeker na de veroveringstochten van Alexander de Grote, nauwe relaties met het Indiase subcontinent. Tijdens de Romeinse dominantie van de 'Mare Nostrum' werden die nog geïntensiveerd. Sommige wetenschappers suggereren zelfs dat het vroege christendom mede beïnvloed is door rondreizende hindoeïstische en boeddhistische monniken. In de nadagen van het Romeinse Rijk gingen de contacten met India teloor. Toen de wereld van de christenheid gestalte kreeg, waren het vooral Arabische (later dus islamitische) en joodse handelaren die mediterraan Europa verbonden met 'India major'. In het middeleeuwse wereldbeeld was India nog slechts een mythische ruimte waarin zich de Alexanderromans afspeelden: voorbij de horizon waarachter de zon opkwam had een vorst geconverseerd met vreemde mensen, onder wie 'naakte wijzen', en had hij nog vreemder dieren gezien en bovendien ongekende rijkdommen gevonden. Nieuwsgierigheid en winzucht dreven in de 12de en 13de eeuw Zuid-Europese kooplieden ertoe de islamitische tussenhandel te omzeilen door zelf naar India te reizen. In de westerse handschriftcultuur veranderde het India-beeld echter niet wezenlijk: het bleef, juist ook door Rustichello's 'romantisch-avontuurlijke' versie van het 'Boek van heer Marco Polo', een sprookjesachtige wereld. Pas de uitvinding van de boekdrukkunst en de gelijktijdige, nu grootschaliger kennismaking met India door Portugese en andere Europese

handelaars brachten vanaf de vroege 16de eeuw die wereld dichterbij. Sommigen van hen zetten immers hun bevindingen op schrift, zoals Ludovico di Varthema die vele jaren in India verbleef; zijn *Itinerario* (1510) was de eerste gedrukte Europese publicatie die een wat meer gedetailleerd beeld van Zuid-Azië gaf.

Honderden Europeanen doorkruisten in de 20ste eeuw India op zoek naar persoonlijke harmonie en geluk

De meeste Europeanen bezochten slechts de kusten van India. Zij noteerden – deels voor de eigen achterban, deels voor een op reisverhalen belust lezerspubliek – wat hen getroffen had in, bijvoorbeeld, Malabar, Coromandel of Bengalen. Hun beelden werden bepaald door hun commerciële perspectief – zij zagen vooral economische en politiek-militaire aspecten – en door het gegeven dat de kustculturen op veel punten anders van aard waren dan de binnenlandse beschavingen. Toch schreef de geograaf Johannes de Laet op basis van allerlei reisverhalen zijn *De Imperio Magni Mogoli, sive India Vera* (Leiden 1631). Avontuurlijke lieden als de juwelier Jean-Baptiste Tavernier en de arts Niccolò Manucci die zelf het Mogol-rijk bezochten, voegden daar in de late 17de eeuw het hunne aan toe, zodat Europa weet kreeg van de ontzagwekkende macht van Sjah Jahan en Aurangzeb. Dergelijke beelden beïnvloedden de manier waarop Europeanen dachten over de structuur van staten, de rol van de overheid en de positie van de onderdaan: Montesquieu ontwikkelt al in zijn *Esprit des lois* (1748) noties over 'oriëntaals despotisme' – een boeiende herhaling van het

In de Middeleeuwen werd India in de Westerse verbeelding een kleurrijke sprookjeswereld achter de horizon. Dansers en muzikanten op een fresco uit de 6de eeuw, Ajanta, India.

denken van het klassieke Griekenland: ook Athene positioneerde zich als 'democratisch' tegenover een wereld van 'oosterse dwingelandij'.

Taalverwantschap

Vanaf de vroege 16de eeuw was India ook doel geworden van Europa's religieuze expansiedrang. Katholieke missionarissen en protestantse zendingen ijverden voor de bekering van de islamitische en hindoeïstische bevolking. Jezuïeten en leden van andere ordes vestigden zich eveneens vooral in de kustregio's, net als de predikanten dan wel 'chaplains' van de Nederlandse en Engelse Oost-Indische Compagnieën.

Meer dan de handelaren hadden zij oog voor India's (religieuze) cultuur. Onvermijdelijk kleurden vooroordelen hun opinies. Allen verwierpen de islam als de leer van de Valse Profeet. De religie van de hindoes sprak sommigen echter aan. Niet-tegenstaande het ogenschijnlijke polytheïsme, dat christenen als heidens, ja zelfs duivels ervoeren, onderkenden zij er een essentieel monotheïsme in. Dit bleek al toen in 1651 de *Open-deure tot het verborgen Heydendom* verscheen, op basis van zijn ervaringen in Zuid-India geschreven door de voc-predikant Abraham Rogerius. Dit boek over het hindoeëpantheon werd door vertalingen in het Duits, Frans, Engels en Latijn in heel Europa een bestseller. Ook de ascetische mystiek trok de Europese geloofsverkondigers, gezien de fascinatie van de katholieke Roberto de'Nobili in de 17de eeuw en van de protestantse Bartolomeus Ziegenbalg in de 18de eeuw. Hun visies werden publiek doordat zij regelmatig schreven voor de media van hun respectievelijke organisaties: de jaarlijkse *Lettres édifiantes et curieuses* van de jezuïeten en de jaarlijkse rapporten van de Duitse en Deense zendingen aan het hoofdkwartier te Halle. Voor een beter begrip van de hindoeëcultuur bleek taalkennis nodig. Zo stuitten de missionarissen op het Sanskriet, de heilige sprake van de brahmanen. Fascinatie voor deze 'geheime code' van de tegenstander paarde zich aan de speurtocht naar de 'oertaal', die men niet meer in het Heilig Land zocht, maar in het gebied van de Kaukasus. Al in de 17de eeuw onderkenden geleerden de verwantschap tussen het Sanskriet en de basistalen van Europa: het Grieks, het Latijn en het Germaans. Dit leidde tot diepgravend taalkundig, maar ook

cultuurhistorisch onderzoek, en resulteerde in een omvangrijk corpus van teksten, die zowel in manuscript als in druk de kennis van India vergrootten. Al rond 1800 was de taalverwantschap bewezen. Toen werd ook de idee gemeengoed dat de 'inheemse' cultuur van deze wereld – in tegenstelling tot de islamitische – op tal van punten met de Europese overeenkomt. Hoe dit te rijmen met de toenemende macht die Europa over deze wereld uitoefende, was een probleem dat men oploste door te erkennen dat India weliswaar ooit op hetzelfde niveau gestaan had als Europa maar nu de dynamiek, de moderniteit miste die datzelfde Europa zo kenmerkte.

Imperium besturen

Deze visie werd een belangrijk element in de 19de-eeuwse omgang met het subcontinent. Omstreeks 1800 schakelden de Britten hun concurrenten – de Nederlanders en de Fransen – uit. De English East India Company vergrootte haar territoriale macht en droeg die tenslotte halverwege de 19de eeuw over aan de Britse regering, die de expansiepolitiek voortzette. Het nieuwe imperium werd in kaart gebracht in de *Survey of India*. Dat hierin het subcontinent als één land wordt voorgesteld, heeft alles te maken met de vraag, hoe dit enorme gebied te besturen. De Britten wilden de mensen waarover zij zich gesteld hadden, ook anderszins beheersen, al konden zij dat slechts door hen te duiden in termen van hun eigen begrip van een

De machtige Mogolvorst sjah Djahan aan zijn hof, getekend ca 1650. India Office Library, Londen

samenleving en haar organisatie. Hiervoor vonden zij steun bij de Indiase brahmanenelite, die de sociaal-maatschappelijke status-quo graag gehandhaafd zag. De wetenschappelijk-bestuurlijke studies waarin de Britse behoefte aan kennis gestalte kreeg, legden Europese kaders op aan Indiase werkelijkheden, die bovendien tot één werkelijkheid gereduceerd moesten worden om het gigantische rijk bestuurbaar te maken. De Indian Civil Service werd geschoold met beelden die het Britse bevattingvermogen niet te veel uitdaagden. Categorieën als 'kaste', die een complexe en niet voor heel India geldende religieus-maatschappelijke realiteit verwoordden, werden versimpelde, bureaucratische instrumenten. Mede omdat een deel van de Indiase elite, zeker ook in de handelssteden, zich in taal, gedrag en denken aanpaste aan de cultuur van de Raj, de Britse soeverein, vielen de vele, verschillende culturen van India minder op en werden zij steeds meer over een kam geschoren als 'de' cultuur van India zoals de Britten die menen te hebben aangetroffen.

Verheerlijking

Parallel aan de beelden die de koloniale bestuurders creëerden, ontstonden in continentaal Europa beelden die voortborduurden op laat-18de-eeuwse noties. In de vroege 19de eeuw werd een nieuwe wetenschappelijke discipline geboren, de indologie; zij bestudeert zowel de talen als de (religie)geschiedenis van India. De resultaten droegen bij tot een nieuw beeld van Europa.

Eerst vond men de wortels van de talen van India, het oude Iran en Europa in wat het (proto-)Indo-Europees wordt genoemd, een taal en dus een samenleving die ooit bestonden in Zuid-Rusland dan wel Anatolië, van waaruit, door millennialange migratieprocessen, de beschavingen van Europa en India zijn ontstaan. Die verwantschap maakt verdere vergelijking mogelijk.

Toen vervolgens in Europa de onvrede met de eigen beschaving toenam – men denke aan de onttovering in religieuze zin en aan de gevolgen van de industriële en politieke revoluties die de massacultuur introduceerden – hoopten velen nostalgisch-romantisch iets van de oorspronkelijke waarden terug te vinden in de Indiase zusterbeschaving. Zij vonden dikwijls wat zij zochten: van Goethe, die enthousiast raakte over de vrije lyriek van het Oud-Indiase drama *Sakuntala*, tot Herman Hesse die heil zag in de levenshouding van de Boeddha.

Deze verheerlijking van India was niet, zoals wel

De Britse kroonprins Albert Edward (de latere koning Edward VII) bestijgt een olifant voor een tijgerjacht tijdens zijn staatsbezoek aan India in 1875-1876. Uit John Fabb, *The British Empire from Photographs* (Londen 1986).

is gesuggereerd, een uitsluitend Duits fenomeen. Van Italië tot Zweden was tot ver in de 20ste eeuw een goeddeels gedroomd of toch minstens geïdealiseerd India de inspiratiebron voor tal van cultuuruitingen – in poëzie en proza, in verf en in muziek. Hierbij zocht men, zoals Pierre Loti het in 1903 zo aardig verwoorde, *l'Inde (sans les Anglais)*. Bovendien doorkruisten gedurende de gehele eeuw honderden Europeanen India op zoek naar persoonlijke harmonie en geluk. Dat zij die vonden temidden van chaos en ellende, verklaarden zij uit 'de hindoecultuur' van berusting en verzaking. Deze interpretaties hadden met Indiase werkelijkheden weliswaar dikwijls weinig van doen, de talloze reisverhalen droegen toch bij tot meer kennis van land en samenleving. Allengs pasten Europa's beelden zich aan. Filmer Louis Malle bijvoorbeeld had in zijn *L'Inde Fantôme* (1958) zeker oog voor sociaal-politieke en technologische veranderingen, al vond de Indiase regering de film een ontkenning van de modernisering van de zojuist onafhankelijk geworden staat.

En al gaan nog steeds veel Europeanen op zoek naar het 'onveranderlijke' India van hun dromen, evenzovelen weten dat hun computersamenleving bestaat bij gratie van de callcenters in Bangalore. ■

Peter Rietbergen is hoogleraar cultuurgeschiedenis en nieuwe geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen en redacteur van *Geschiedenis Magazine*. In mei verschijnt van hem *Europa's India. Fascinatie en cultureel imperialisme, 1750-2000*, uitgeverij Van-tilt, 480 blz., € 27,50, ISBN 978 90 77503 768.